

EZER ÉV MAGYAR LÁZADÓI

Romsics Ignác: *Magyar rebellisek*

■ A természettudományoktól eltérően a történetírás feladatkörébe kezdetektől fogva beletartozik az ismeretközlés szélesebb körű érdeklődők számára, és ily módon az olvasók állampolgári tisztánlátásának elősegítése, továbbá lehetőség biztosítása az igényes kulturálódásra. Ebből következően a történészek többsége – igaz, változó arányban – alapkutatásokkal, forráskiadásokkal és ismeretterjesztéssel egyaránt foglalkozik. Romsics Ignác, a magyar történetírás egyik legtekintélyesebb képviselője évtizedek óta műveli mindhárom műfajt. Az 1918–19-es forradalmak és ellenforradalmak időszakával foglalkozó fiatalkori munkái, az először 1991-ben megjelent Bethlen-biográfiája, a két világháború közötti nagyhatalmi politikáról írott tanulmányai és utoljára az 2018-ban közzétett *Erdély elvesztése* primer forrásokon alapuló monográfiák. A vonatkozó szakirodalom feldolgozása mellett megírásukat minden esetben széles körű levéltári és sajtókutatások előzték meg. Forráskiadási és szerkesztői tevékenységét mintegy nyolc-tíz kötet fémjelzi. Az első, amely a Duna-Tisza köze 1918–1919-es helyzetéről közölt korabeli dokumentumokat, 1976-ban jelent meg, az utolsó pedig, amely a nádudvari tsz-elnök – utóbb KB- és PB-tag – Szabó István interjúkon alapuló életútját tartalmazza, 2012-ben. És közben Bethlen István és Bethlen Béla memoárjai (1988, illetve 1989), a II. világháborús amerikai béke-tervek (1991), a *Magyarok kisebbségben és szórványban* (1995), a kétkötetes 20. századi *Magyar történeti szöveggyűjtemény* (2000) és persze a kiskunhalasi parasztgazda, Csonka Mihály regényként is olvasható visszaemlékezése (2009). A meglévő szakirodalom feldol-

gozásán alapuló, a szélesebb olvasóközönségnek szánt és részben tankönyvként is használt összegzések sorát az 1982-es *Ellenforradalom és konszolidáció (1919–1929)* nyitotta meg. 1998-ban ezt követte a *Magyarország története a XX. században*, amely számos egyetemen és főiskolán kötelező irodalom, majd 2017-ben a nagy sikerű *Magyarország története*, amelyben több mint ezer esztendő történetét foglalta össze. Az ilyen típusú munkák sorát a 2019 őszen megjelent *Magyar rebellisek* zárja, amely a magyar történelem 11 lázadó csoportjának – kezdve a 11. századi pogányokkal és befejezve az 1989-es rendszerváltókkal – prozopográfiai jellegű elemzését tartalmazza. Fent említett munkáihoz hasonlóan ez is tartalmaz jegyzeteket, tehát állításai minden esetben ellenőrizhetők.

A 11 csoport tagjait első pillantásra nem sok minden köti össze. Valamennyien magyarok és valamennyien elégedetlenek voltak, és elégedetlenségük végül lázadóvá tette őket. Egyebekben azonban különböztek. Az 1437-es erdélyi parasztfelkelők például a 11. századi pogányoktól eltérően már nem az idő kerekét akarták visszafelé forgatni, hanem a fennálló társadalmi rend keretein belül törekedtek kedvezőbb életfeltételek elérésére, mindenekelőtt adóterhek mérséklésére és a szabad költözés jogának biztosítására. A székelek ősai jogaik – autonómiájuk és adómentességük – megőrzése érdekében fogtak fegyvert a 16. században többször is. Bocskai 17. század eleji harcának elsődleges célja a protestáns vallásszabadság kivívása volt. Az 1606-os bécsi béke ugyanakkor Erdély és a Részek önállóságát is szavatolta. A Wesselényi-féle 17. századi főúri összeesküvő-

ket viszont a török kiűzése, a Habsburg-ellenesség és az ország egyesítésének szándéka mozgatta, bármiféle társadalmi reformszándék nélkül. A kurucok 18. század eleji mozgalma ennél jóval komplexebb volt. Rákóczi nemcsak a Habsburgokat detronizálta, és a szétszakított országrészeket akarta egyesíteni, hanem a seregébe álló jobbágyoknak teljes szabadságot, sőt a hajdúvárosokéhoz hasonló kiváltságokat ígért. A jakobinusok és a márciusi ifjak mozgalma átfogó társadalmi reformban, a rendiség eltörlésében és a polgári jogegyenlőség megteremtésében gondolkodott. A Habsburg-ellenesség csak később, az udvar ellenséges fellépése után vált programjuk részévé. Az 1919-es népbiztosok újabb nagy reformra, a Marx által megálmodott kommunizmus megvalósítására törekedtek, az 1956-os felkelővezérek pedig mindenekelőtt az ország szabadságának visszaszerzésére és a diktatúra megbuktatására. Több különböző mozgatórúgóról volt tehát szó: előbb a rendi és vallási, később a polgári szabadságjogokról, az ország függetlenségéről és a társadalmi haladásról. Kortól és helyzettől függően ezek együtt és külön-külön is szerepet játszhattak.

Közelebről megvizsgálva ezer év rebelliseinek a törekvéseit, mindazonáltal megállapítható, hogy még az egymástól nagyon távoli korok lázadó csoportjai között is kimutathatók eszméletörténeti kapcsolódások. Dózsa Györgyre például nem véletlenül hivatkoztak Martinovicsék, Dózsa Györgyre és Martinovicsra Petőfiék és valamennyiükre Kun Béláék. Az antifeudalizmus, az emancipáció és az egalitarianizmus ugyanis mindegyik említett áramlatot, illetve csoportot jellemezte. A 16. század végétől a 19. század közepéig a lázadókat – Bocskai hajdúit, a Wesselényi-féle főúri összeesküvőket és a kurucokat – viszont elsősorban a Habsburg-ellenesség és a magyar állami függetlenség ügye kötötte össze. A középkori magyar állam három részre szakadásától 1918-ig ez többé vagy kevésbé minden lázadás visszatérő motívuma volt. A nemzeti

kommunista beállítottságú Mód Aladár 1943-as könyvében ezért nevezhette ezt az időszakot „400 év küzdelemnek” az „önálló Magyarorszáért”. Ehhez a magyar szabadságharcos hagyományhoz és ezen belül leginkább talán a kurucokhoz köthető az 56-os felkelők is, amit persze – Romsicstól eltérően – Mód Aladár egészen másként gondolt. Az ő szemében az 56-osok negatív figurák, köztörvényes bűnözők és az idő kerekét visszafogatni kívánó „pogányok” voltak. Romsics viszont – noha a felkelővezérek egy részének deviáns és antiszociális magatartásjegyeit maga sem hallgatja el – inkább hősokeket, de legalábbis becsülendő alakokat lát bennük.

A kétségekívül létező kapcsolódási pontokat – nagyon helyesen – Romsics mindazonáltal nem dimenzionálja túl. Ha valami, akkor a korokon átívelő és valamiféle esszenciális igazságok felmutatására törekvő nemzetkarakterológia nagyon távol áll tőle. „Mindenkít saját korának és értékrendjének normái szerint kell megítélni, függetlenül attól, hogy a jövőből visszatekintő szerző milyen ideológia alapján áll” – nyilatkozta egy alkalommal. Ezt a Leopold von Rankéig visszanyúló és egyesek szemében talán konzervatívának, sőt avítottak tünő módszertani alapvetésében ebben a kötetében is érvényesítette.

Lényegében mind a 11 tanulmányban három alapvető kérdés megválaszolására törekedett: szociálisan kik voltak, honnan jöttek a rebellisek; miért lázadtak fel; és mit akartak, mire törekedtek? Válaszainak mélysége és bizonyítottsága különböző. Az „utolsó pogányok” és még a középkori parasztfelkelések vezetői és résztvevői esetében is nagymértékben feltételezésekre volt utalva, ahogy ezekkel a korszakokkal foglalkozó szakkutatók is. Az 1437-es erdélyi felkelés vezetőjéről, Budai Nagy Antalról például neve (Anthonius magnus de Buda) alapján valószínűsíthető, hogy nem jobbágy, hanem kismes volt, s nemesi előnevét a Kolozsvártól északnyugatra fekvő Buda nevű helységek egyike után kaphatta. Születésének helye, ideje és életkora azon-

ban ismeretlen. Homályba vész Székely Dózsa György 1514 előtti életútja is, akit a háromszéki Dálnok és a marosszéki Makkfalva egyaránt saját szülőföldjének tart. A 20. század felé közeledve azonban egyre javulnak a forrásadottságok. Ezzel magyarázható, hogy az 1919-es népbiztosokról, az 1956-os felkelővezérekéről és az 1989-es rendszerváltókról a szerző sokkal részletesebb és jóval kidolgozottabb képet tudott adni, mint a korábbi lázadókról. Ez a három tanulmány a kötet leginkább revelatív, az érdeklődők mellett a szakkutatók érdeklődésére is méltán számot tartható írása. Különösen érdekes a népbiztosok életútját és tevékenységét bemutató fejezet, amelyben a szerző igen reálisan és tényyszerűen mutatja be hőseit. Ez jellemző a rendszerváltó „rebellisekről” szóló tanulmányra is. A demokratikus ellenzék vezetőinek bemutatása mellett részletesen ír az MSZMP reformpolitikáiról. Elismeréssel szól az állampártban akkor kibontakozó reformkörü mozgalomról. Fontos lett volna, hogy mélyebben vizsgálja az MSZMP reformpolitikáit, a reformkörü mozgalom és az ellenzéki

pártok egymásra hatását. Igaz, ehhez több alapkutatásra lenne szükség.

Logikus lenne, ha a Helikon Kiadó életműsorozatának egyik következő kötetében Romsics a magyar történelem nagy reformátorairól, kiegyezőiről és rendszerépítőiről is elmondaná gondolatait. Eddigi munkáiból és nyilatkozataiból kitűnik, hogy a 17. századiak közül Bethlen Gábor, a 18. századiak közül Mária Terézia, a 20. századiak közül Bethlen István teljesítményét értékeli nagyra. Nem világos azonban, hogy mit gondol Deák Ferencről és ez ideig Kádár János több mint 30 éves „uralkodását” sem elemezte behatóan. Egy ilyen kötet kétségkívül hasznosan egészítené ki a mostanit. Szeretnénk biztatni, hogy a készülő és már beharangozott *Honmentők–honvesztők* után, amelyben a 20. század hat katonából lett európai államvezetőjének (Mannerheim, Piłsudski, Horthy, Antonescu, Franco és Pétain) kritikus helyzetekben mutatott teljesítményét teszi mérlegre, ez legyen következő könyvének a témája.

Sipos József

